

341.485(=163.41)(497.6)''1942''(093.2)

341.485(=411.16)(497.6)''1942''(093.2)

343.819.5-058.65(497.6)''1942''(093.2)

COBISS.SR-ID 232055052

Душан Никодијевић, историчар – виши библиотекар

Народна библиотека Србије, Београд

БРОЈЕВИ ЖРТАВА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ 1942. ГОДИНЕ ПРЕМА ИСКАЗИМА ПРЕЖИВЕЛИХ СВЕДОКА

Апстракт: На основу исказа сведока у одабраној литератури, као и дела објављених оригиналних докумената, представљен је просечан број људи који су боравили у логору и број оних који су допремљени у логоре, процене броја убијених и умрлих логораша, те минимални и максимални бројеви жртава до којих смо дошли анализом података. Истраживање је обухватило страдања у концентрационом логору Јасеновац (без логора Стара Градишка) у 1942. години.

Кључне речи: Независна Држава Хрватска, логори, Јасеновац, број жртава, злочини

Комплексно и у сваком погледу осетљиво питање, као што је питање броја жртава у систему концентрационог логора Јасеновац, налаже изузетну опрезност, како се не би доносили претенциозни или погрешни закључци. У овом раду смо анализирали сведочења преживелих логораша и то само са аспекта бројева страдалих који они износе. Желимо да истакнемо да изнети подаци о броју жртава никако не значе да сматрамо да они одговарају стварном броју страдалника, већ нам је искључива и једина намера била да систематски анализирамо првенствено сведочења преживелих логораша о томе, и да на основу њих презентујемо одређене резултате. Поред сведочења, коришћени су и оригинални објављени документи ради утврђивања броја допремљених логораша.

Обрадили смо исказе у којима су изнети могући бројеви жртава масовних злочина и процене умрлих и убијених у 1942. години. Ограни-

чили смо се само на логоре Јасеновац III – Циглана и Јасеновац IV – Кожара, а подаци о логору Јасеновац V – Стара Градишка биће обрађени у посебном раду. Под називима Јасеновац или логор Јасеновац, подразумевамо у овом случају централни и највећи логор Јасеновац III – Циглана, осим уколико другачије није назначено.

Приликом сличног истраживања за 1941. годину,¹ најтежи изазов представљали су анализа и утврђивање података где су се појединачни злочини догодили. Ситуација у 1942. години била је знатно другачија. Док се током 1941. године комплекс концентрацих логора Јасеновац састојао из четири логора – Крапје, Брочице, Кожара и Циглана, у 1942. остало их је три – Кожара, Циглана и Стара Градишка. Извори из којих смо црпили податке су многобројнији и прецизнији, а у логору Кожара и није било масовних убистава, тако да смо пратили само број логораша. Проблематика у вези са истраживањем за 1942. годину је више методолошке природе. Наиме, многи од заточеника, а нарочито жене и деца, који су доведени или су прошли кроз логор Стара Градишка, нарочито после слома на Козари, погубљени су на јасеновачком стратишту Градина или послати на рад у Немачку, а извештај број деце је распоређен у друге логоре (Јастребарско, Лоборград) у којима су масовно умирала или су малишани дати на усвајање хрватским породицама. То исто важи и за друге логоре, ван комплекса Јасеноваца, као што је Ђаково. Сматрали смо да у овим случајевима треба навести, уколико је то могуће, колико је било особа које су доведене или су прошле кроз поједине логоре, а када износимо податке о жртвама злочина, то чинимо према месту страдања. Како и због обима истраживања, а још више да би се избегли преклапања, сматрали смо да је оправдано да процене о броју жртава до којих смо дошли за Јасеновац и Стару Градишку објавимо одвојено.

Сведочења преживелих логораша представљају основни извор за ово истраживање. Она су бележена већ у ратним годинама, 1942 (*Јасеновачки логор. Искази заточеника који су побегли из логора*) и 1944 (*Концентрациони логори. Документи усташког терора*). Непосредно после рата, 1946. године, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача сачинила је свој извештај, што је уједно било и први покушај хронолошког прегледа масовних злочина. У овом истраживању, од монографских публикација коришћене су књиге Егона Бергера, Драге. Х. Чолаковића, Ђорђа Милише, Мирка Першена, Николе Николића, као и *Сећања Јевреја на логор Јасеновац*. Поред ис-

¹ Душан Никодијевић, „Прилог утврђивању броја жртава система логора Јасеновац 1941. године“, у: *Годишњак за истраживање геноцида*, 8, 2016, стр. 169–213.

каза сведока, ту су и документи из све четири књиге збирке докумената Антуна Милетића.² Иако тиме није исцрпљена сва расположива грађа, сматрамо да смо анализом поменутих радова учинили релевантан избор који нам је омогућио истраживање. На бази само ових извора настала је веома обимна литература, где су искази сведока понављани, са навођењем извора или без тога, и тумачени у складу са претходно утемељеним схватањима аутора или приређивача. Не верујемо да би коришћење још неких других извора битније изменило закључке нашег истраживања.

Као што је већ речено, у логору Кожара, током 1942. године нису се дешавали масовни злочини, већ појединачна убиства и смрти услед болести, тако да смо све податке за тај логор дали у првом делу, у коме смо изнели просечно бројно стање заточеника, као и број допремљених логораша. Документи које је објавио Антун Милетић били су за то основни извор. У раду смо анализирали само она сведочења у којима се помињу страдалници или на основу којих се може извући закључак о одређеном броју жртава масовних злочина. Трудили смо се да злочине презентујемо по хронолошком реду, уз навођење минималних и максималних бројева жртава које сведоци износе за један те исти злочин. Како то у великом броју случајева није било могуће, у закључку ће подробније бити објашњен метод који смо применили како би грешке, колико год је то могуће, биле избегнуте. Такође смо изнели и на основу чега поједина сведочења сматрамо за неверодостојна.

Просечан број логораша и број допремљених логораша

Од самог оснивања, па до ликвидације система концентрационих логора Јасеновац крајем априла 1945. године, просечан број логораша у Јасеновцу, односно логору III Циглана, био је око 3.000 људи, што потврђује и сам Љубо Милош, један од челника јасеновачког логора. Према његовим речима, толики је био и капацитет изграђених барака, а уколико би се десило да се број логораша повећа на 5.000 и више, спровођена је ликвидација „вишка“. Ове наводе својим исказима потврђују бројни сведоци. Почетком јануара било је око 1.100 логораша и њихов број се постепено повећавао, све до почетка фебруара. Прво велико „смањење“ броја логораша забележено је пред долазак тзв. међународне комисије 6. фебруара. Тада су остали поштеђени релативно здрави, млади и јаки људи. Било их је између 600 и 2.000, а у свом извештају Зигфрид Каше (Siegfried Kasche), немачки посланик у Загребу, наводи око 1.000 људи.

² Види посебно означену литературу на крају рада.

Приликом пробијања насипа и поплаве која је задесила логор, средином марта, већина преживелих логораша привремено је пресељена у Стару Градишку. У Јасеновцу је остало само око 400 њих, а били су ангажовани у радионицама и на обнови логора, како се вода повлачила. Тада је било и најмање заточеника у логору.³

У самом месту Јасеновац налазио се логор Кожара, у коме су радили квалификовани радници, углавном Јевреји. Њихов број се кретао између 100 и 170, у просеку око 150, и тамошњи услови били су неупоредиво бољи него у централном логору и Старој Градишки, а, како смо рекли, током 1942. године ту није било масовних злочина. Главни узрок смртности био је пегави тифус. Током јануара и фебруара 1942. године у неколико наврата обављано је премештање логораша из Кожаре у Стару Градишку и обратно, све док се није усталила организација радионица.⁴

На основу доступних извора, сазнајемо само за део и то вероватно много мањи, од реалног укупног броја логораша допремљених у Јасеновац 1942. године. У овом случају, сећања преживелих логораша су, да тако кажемо, споредна, а главни извор су документи Независне Државе Хрватске, које је објавио Антун Милетић.⁵ У њима су се различити нивои војних, полицијских, усташких и цивилних власти Независне Државе Хрватске у форми извештаја, наређења, молби и захтева обраћали једни другима и наводили, често са списковима имена, због чега, када и колико је људи упућено или ће бити допремљено у логор. У неким до-

³Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*, I, Beograd 1986, str. 25, 172, 208, 316, 330, 373; *knjiga* II, str. 1066; *knjiga* III, str. 110 (у даљем тексту: А. Милетић, *н. д.*); *Sećanja Jevreja na logor Jasenovac*, Beograd 1985, str. *Сећања Јевреја....*, стр. 77, 92 (у даљем тексту: *Сећања Јевреја....*); Драго Х. Чолаковић, *Јасеновац, 21 VIII 1941–31 III 1942*, Сарајево 1948, стр. 92 (у даљем тексту: Д. Х. Чолаковић, *н. д.*); Egon Berger, *44 mjeseca u Jasenovcu*, Zagreb 1966, str. 52 (у даљем тексту: Е. Бергер, *н. д.*).

⁴*Сећања Јевреја....*, стр. 13–14, 37, 92–93, 101–103, 308–315; Е. Бергер, *н. д.* стр. 59; Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1990, str. 228 (у даљем тексту: М. Першен, *н. д.*); Đorđe Miliša, *U mučilištu – paklu Jasenovac*, Zagreb 1945, str. 233 (у даљем тексту: Ђ. Милиша, *н. д.*).

⁵А. Милетић, *н. д. књ. I*, стр. 149, 151, 157–161, 163–168, 179–180, 185, 188–195, 237–238, 255–256, 284–288, 291–297, 299–300, 308, 329–330, 332–333, 338–340, 356, 386–387, 401–404, 407–413, 417–423, 425–426, 430, 436–437, 462–481, 484–486, 492–493, 496–497, 504, 511–512, 526, 532–535, 542, *књ. II*, стр. 963; *књ. III*, стр. 95–98, 105, 125, 132–134, 142–144, 147–148, 155–156, 159, 174–177, 183–198, 205, 213–215, 219–221, 228, 230–231, 239, 242–243, Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*, *knjiga* IV, Jagodina 2007, str. 61–62, 65–70, 78, 107, 133–138, 147–148, 161 (у даљем тексту: А. Милетић, *н. д.*); *Сећања Јевреја....*, стр. 191, 211, 216–218; Д. Х. Чолаковић, *н. д.* стр. 91–92; Nikola Nikolić, *Jasenovački logor*, Zagreb 1948, str. 13, 285–289 (у даљем тексту: Н. Николић, *н. д.*).

кументима је експлицитно наведено на који се од два логора (Јасеновац и Стара Градишка) мисли, понегде се прецизира колико се особа шаље у један, а колико у други логор, док се другде само паушално спомиње да се заточеници упућују „у логор“. Тако смо утврдили да је у Јасеновац и „логор“ послато између 7.913 и 7.953 људи, док је експлицитно само за Јасеновац наведено да је послато између 6.664 и 6.684 особа. Поред тога, мањи број података нуде и изјаве сведока. У изворима се могу пронаћи подаци о упућивању само једне особе до неколико хиљада људи. Најмасовнији транспорти били су 12. јануара из Бање Луке (88 Срба), 25. јануара из Травника (150–170 Јевреја), око 26. јануара (око 80 Хрвата), између 24. и 31. јануара из Сарајева и источне Босне (185 Срба), 5. марта из Сарајева (300 особа, углавном Јевреја), 11. марта из Високог и Жепча (118 Јевреја), 24. и 25. марта из Зенице и околине (80 Јевреја), 28. марта из Загреба (86 Јевреја, међу којима и деца, 8. априла из Бање Луке (149 особа), 25. и 26. априла из Сарајева (300 Срба), 2. јуна из Земуна (400 Рома), 5. јуна из Жупање (2.000 Рома), 26. јула из Сарајева, (146 особа), 28. јула из Бање Луке (180 Јеврејки и њихове деце), 20. септембра из Винске и других села из околине Босанског Брода (1.008 Срба) и 8. октобра из села између Дервенте и Босанског Брода (291 Србин).

Процене броја убијених и умрлих логораша

Према Егону Бергеру и Хинку Штајнеру (Steiner), који су радили као гробари, у периоду од децембра 1941. до краја фебруара 1942. године страдало је укупно 50.000 људи. Бергер такође тврди да је у том периоду покопавао између 200 и 300 особа дневно. Из тога се може закључити да је у поменутом периоду сахрањено између 18.000 и 27.000 особа. Процене гробара преноси и Војислав Прњатовић, који тврди да је у периоду од 25. или 27. децембра 1941, па до краја јануара 1942. убијено 3.000 до 4.000 људи.

Постоје релативно бројни подаци о томе колико је интернираних логораша умрло и убијено. Ђуро Медић и Симо Ђурковић дају податке о броју умрлих и убијених интернираних логораша од оснивања логора, у августу 1941, па до пролећа 1942. године. Пошто то није јасно назначено, сматрамо да су у наведене бројеве жртава убројени и логораша који су били у Крапју и Брочицама. Према првоме, до његовог изласка из логора 30. марта страдало је 15.000 до 17.000 људи, а према другоме, до средине маја убијено је 10.000 до 12.000 људи. Слични подаци могу се наћи и код Стеве Симића. Он сведочи да је до 30. марта убијено 5.000

до 6.000 Срба и исто толико Јевреја, што значи укупно 10.000 до 12.000 грађана. Драго Чолаковић сматра да је тада страдало између 10.000 и 12.000 Срба, а број јеврејских жртава није му познат. Бранко Поповић наводи да је за време његовог боравка у Јасеновцу, од 6. новембра 1941. до 30. марта 1942. године, само Срба страдало око 3.000, док Вукашин Жегарац сматра да је од средине новемра 1941. па до 30. марта 1942. убијено 3.000 до 4.000 људи.

За приближно исти период податке о интернираним логорашима преносимо и из изјаве заповедника радне службе логора Јасеновац Љубе Милоша. Он каже да је од његовог доласка (октобар 1941) до пролећа 1942. године, путем „вишкова“ ликвидирано „око 5.000 људи који су дошли у логор са одлукама.“

У периоду од краја јуна до краја октобра, командант логора Јасеновац је био фра Мирослав Мајсторовић-Филиповић. У изјави са саслушања (25. јуна 1945) он наводи да је за то време кроз логор прошло 20.000 до 30.000 људи.

Комунистички првак Андрија Хебранг је у писму које је из Јасеновца упутио Централном комитету Комунистичке партије Хрватске изнео да је у том логору до половине јуна 1942. поклано око 25.000 људи.

Из исказа Јосипа Хиршбергера који је дао 14. октобра 1942. године представницима Козарачке ударне бригаде, после успешног бекства из логора, сазнајемо да „по усташким изјавама побијено је до сада: у Градини око 200.000 Срба, Жидова и Цигана, у Млаки и Јабланцу око 40.000, у Уштици око 40.000 Цигана“, дакле укупно 280.000 људи. Отприлике исто толики број жртава наводи и Егон Бергер. Наиме, он је од „једног друга који је радио у писарни гдје је вођен регистар придонесених вагона“ дознао да је од јуна до новембра само у Градини страдало 250.000 људи.⁶

Табела 1
Процене броја убијених и умрлих логораша

процена	време	број жртава
Е. Бергер, Х. Штајнер	децембар 1941– фебруар 1942.	18.000–50.000

⁶ Злочини у логору Јасеновац, стр. 23–25, 43–44, 66–68; А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 208, 219, 226, 248–255, 322–323, 330, књ. II, стр. 1019, 1025, 1030, 1078; књ. III, стр. 115, 130, 226; Е. Бергер, *н. д.*, стр. 69.

В. Прњатовић	25/27. децембар 1941– крај јануара 1942.	3.000–4.000
Ђ. Медић	август 1941–март 1942.	15.000–17.000
С. Ђурковић	август 1941–мај 1942.	10.000–12.000
С. Симић	август 1941–март 1942.	10.000–12.000
Д. Х. Чолаковић	август 1941–март 1942.	10.000–12.000
В. Жегарац	середина новембра 1941– почетак фебруара 1942.	3.000–4.000
Б. Поповић	6. новембар 1941–30. март 1942.	3.000
Љ. Милош	октобар 1941–пролеће 1942.	5.000
Мајсторовић	крај јуна–крај октобра 1942.	20.000–30.000
А. Хебранг	до половине јуна 1942.	25.000
Ј. Хиршбергер	до октобра 1942.	280.000
Е. Бергер	јун–новембар	250.000

Број жртава масовних злочина

Иако у богатој литератури о Јасеновцу наилазимо на разне податке и тумачења, аутори радова који имају претензију да буду научни сагласни су у једном: 1942. година је и по броју жртава и по монструозности начина на који су извођена погубљења била најкрвавија од свих. У суморној свакодневици, суочени са умирањима и убијањима, преостали логораша су били под мучним утиском почињених масовних злочина, нарочито приликом постројавања, тзв. наступа, када су усташе правиле одабир ко ће од заточеника ту остати како би се решиле „вишка“ и бројно стање логораша свеле на њима у том часу прихватљиву меру. Упоредо с тим, стизали су нови транспорти мушкараца, жена и деце који су директно упућивани у два највећа стратишта у близини логора – Уштице и Градину. За њих су заточеници углавном дознавали посредно, од гробара и других логораша, па и самих усташа.

Од свих наведених масовних злочина, издвојили смо пет. На то нас је определила чињеница да су они континуирано у дужем временском периоду спровођени, или су били у вези са одређеним местом на коме су чињени. Издвојили смо: злочине првенствено над Србима у пр-

ва три или четири дана јануара, ликвидацију „вишка“ логораша почетком фебруара, уочи доласка „међународне комисије“, спаљивање тела убијених логораша у такозваној Пичилијевој пећи од фебруара до маја, страдање Рома у за њих новоформираном делу логора, названом III Ц и страдање логораша који су на исто место довођени после завршетка ликвидације Рома. Тим издвојеним злочинима ћемо се понаособ позабавити, док ће други мањи масовни злочини бити наведени хронолошки, како су се дешавали.

Злочини над Србима почетком јануара

Постоје релативно бројна сведочанстава о масовним убиствима превасходно Срба у првим данима јануара 1942. године. С тим злочинима над логорашима који су боравили у Јасеновцу такорећи се није ни престајало од када су интевизирани око католичког Божића 25. децембра 1941. године, па се дешава да у многим сведочанствима исти злочини буду наведени у различитим данима, што је сасвим разумљиво, с обзиром на свеукупно стање и психу заточеника изложених свакодневной тортури. Тако је према сведочанствима петоро људи, 1. јануара убијено између 60 и 135 Срба. Следећег дана, 2. јануара, према исказима шесторо сведока, убијено је између 30 и 186 Срба. И у овим случајевима различити сведоци помињу исте злочине које датирају у различите дане. Трећег дана јануара је према изјавама четворо сведока убијено између 60 и 140 Срба и непознат број Јевреја⁷, а злочиначку акцију је надгледао лично Лубурић. Тада је страдало највише Срба из групе која је крајем децембра депортована из Сарајева, као и Срби који нису имали занат који би био од користи усташама. На основу изнетих података може се закључити да је у прва три дана јануара страдало између 150 и 461 Срба. Према тврдњи Драге Х. Чолаковића, у прва три дана јануара 1942. године страдало је 262 Срба и непознат број болесних Јевреја.

Драго Свјетличић наводи да је у злочинима почињеним 4. и 5. јануара убијено укупно 130 болесних Срба. При томе, он помиње исте жртве које су према другим сведоцима страдале 2. јануара, тако да сматрамо да те злочине треба урачунати у оне који су се догодили између 1. и 3. јануара.

За злочине о којима податке износи Лазар Орозовић (убиства новопридошлих 80 Срба из Бања Луке 2. или 3. јануара и 40 Срба из Са-

⁷ А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 77–79, 208–209, 218–219, 246–247, 314, 351, 373; Д. Х. Чолаковић, *н. д.*, стр. 76–85; А. Милетић, *н. д.*, књ. III, стр. 130.

рајева следећег дана, те убиство 80 Срба у самом логору 4. јануара), не може се са сигурношћу рећи да ли су истоветни са претходно изнетим.⁸

До почетка фебруара забележени су следећи злочини: Ивица Матијевић, Љубо Милош и Мујо Јусић су 6. јануара, заједно са још десетак усташа, издвојили и убили 50 логораша. Ђуро Илинчић тврди да је после православног Божића убијено 17 или 19 официра Југословенске војске који су враћени из немачког заробљеништва. Од Симе Ђурковића потиче податак да је до половине маја 1942. у Јасеновцу живот окончало око 50 Срба који су враћени из немачког заробљеништва. Око 8. или 9. јануара усташе топовима гађају српско село Градину преко Саве, зато што је из тог правца, наводно, пуцано на логор. Олга Прпић истиче да усташе нападају, пљачкају и убијају Србе из села Градина, Чукљинац, Дрексенић, Демероваћ и Међеђа. Најзад, Драго Х. Чолаковић наводи да ће око 200 становника села Градина (жене, деца, старци) који су претходно били доведени у логор заједно са опљачканом стоком и покућством, око 20. јануара, бити враћено у село и тамо усмрћено, углавном тако што су заклани и спаљени у кућама. Око 80 Срба из Креке крај Тузле убијено је 14. јануара. Око 20 логораша је заклано 20. јануара, а тада је под надзором Љубе Милоша убијено још 200 српских сељака из разних славонских места.

Што се тиче поменутог периода постоји приличан број сведочанстава о честим ликвидацијама болесника, али се ти искази ни временски ни по опису не поклапају. Драго Свјетличић тврди да је 8. или 9. јануара убијено око 130 болесника (60 Срба и 70 Јевреја). Драго Чолаковић наводи да је 20. јануара спроведена и прва од три ликвидације болесника, и да је тада страдало око 120 Срба и Јевреја. Љубо Милош је пак, на саслушању, изјавио да је том приликом страдало 150–180 болесних, слабих и неспособних. Према речима Хинка Штајнера, страдало је 300 болесника. Вукашин Жегарац је радио као болничар и преноси да је болница, изграђена непосредно пред долазак комисије, могла примити највише 120 пацијената. До 30. марта, када је пуштен на слободу, усташе су „проблем“ болесних логораша решавали тако што су, када би број пацијената достигао максимум, „вишак“ једноставно изводили и ликвидирали. У периоду од почетка фебруара до 30. марта, то се десило четири пута, из чега произилази да је на тај начин страдало најмање 480 болесних логораша.⁹

⁸ А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 273–274.

⁹ А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 219, 226–227, 247, 322, 352, 373; књ. II, стр. 1017, књ. III, стр. 102–103, 121; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 262; *Злочини у логору Јасеновац*, стр.

Током јануара су почињени бројни масовни злочини за које сведоци не могу да наведу тачан датум. Симо Ђурковић указује да је убијено око 50 Срба сељака из околине Сарајева, вероватно са Пала. Владимир Лончар је у првој половини јануара са још 60 логораша сахранио око 80 Срба. Око половине јануара, према речима Војислава Прњатовића, усташе су наложиле постројавање („наступ“) свих логораша, њих око 1.000, већином Срба, тада је Лубурић издвојио више од 280 заточеника који су одведени у Крапје и убијени. У истом периоду, Бранко Поповић из потаје је видео убиство 10 до 12 Срба. Крајем јануара или почетком фебруара Чолаковић и другови тврде да је убијено од 420 до 520 људи на Градини и то група од око 120 Српкиња са децом и група од око 300 до 400 мушкараца, Срба, Хрвата и муслимана.¹⁰

Првог дана фебруара, како тврди Стјепан Зоухар, убијено је око 500 Срба из „Млаке код Глине“. Милиша наводи исти број српских жртава, али каже да су они депортовани из Срема, тако да се у овом случају може рећи да је тог дана страдало између 500 и 1.000 Срба.¹¹

Злочини уочи доласка „међународне комисије“

Вести о злочинима у Јасеновцу, и поред свих настојања усташких власти да их прикрију, неминовно су се шириле. Не би ли то некако предупредио, усташки режим одлучује да допусти да логор посете чланови некакве међународне комисије која би испитала те наводе и о томе известила јавност. Пошто је њихов долазак био предвиђен за 6. фебруар, Лубурић је одлучан у замисли да у рекордном року буду подигнуте нове бараке, по угледу на оне које је видео у немачким логорима. За два до три дана колико је трајала изградња тих барака, на екстремно ниским температурама, страдало је између 200 и 500 логораша. Како би се стање логораша приказало што бољим, ликвидирани су сви болесници, а у нову болницу су смештени здрави логораша који су тако приморани да на неки начин глуме своје покојне другове. Према многобројним сведочанствима, пред долазак комисије око 4. и 5. фебруара, убијено је 40 болесника, а помиње се и до више од 300 тако страдалих људи. Најзад, 6. фебруара, долази комисија коју су чинили представници Ватикана и Црвеног крста, неколико немачких, италијанских, мађарских, француских и хрватских официра и новинара, као и немачки посланик у Загре-

44, 46, 50–51; Д. Х. Чолаковић, *н. д.*, стр. 88–89.

10 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 209, 248, 315, 351; књ. III, стр. 129.

11 *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 46–47; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 155.

бу Каше; према неким подацима, чак 50 људи. Посету, која је трајала око два сата, предводили су Еуген – Дидо Кватерник и Вјекослав Макс Лубурић, и сви су чланови комисије, наравно, стекли повољне утиске.¹²

Драго Х. Чолаковић, 7. фебруара, преноси причу једног логораша да је убијено око 400 људи, тек пристиглих из Високог. Хинко Штајнер и Јакоб Данон тврде да је Ивица Матијевић, у фебруару, пред „наступом“ убио пет заточеника метком у потиљак због, наводне, крађе кромпира.¹³

„Пичилијева пећ“

Под руководством усташког официра, инжењера Доминика Пичилија (Piccili), изграђен је крематоријум за спаљивање лешева убијених логораша. По свом идејном творцу, тај крематоријум је убрзо назван Пичилијева пећ. Та пећ је „радила“ око три или четири месеца, од краја фебруара (према неким сведоцима од почетка фебруара, односно од почетка или половине марта), па до краја маја 1942. године. У њој су прво спаљена тела логораша који су је и градили, а одмах затим жена и деце из логора у Старој Градишки. Поједини сведоци помињу Јеврејке и њихову децу из логора у Ђакову, мешајући њихову каснију ликвидацију у Градини са жртвама „Пичилијеве пећи“. То понавља и Ђорђе Милиша помињући број од 3.300 Јеврејки и јеврејске деце. Према сведочењима која су изнета Земаљској комисији Хрватске за утврђивање злочина, у пећи је спаљено око 15.000 тела. Од тога је из Старе Градишке доведено око 5.000 жена и деце, а из осталих крајева Независне Државе Хрватске око 10.000, такође већином жена и деце. Из других релевантних извора може се сазнати да је капацитет пећи био око 160 тела дневно, па ако се претпостави да је „радила“ 120 дана (фебруар–мај у пуном капацитету), произилази да је у том периоду страдало око 19.200 људи. Извесни сведоци помињу број од „најмање 10.000 српских жена и деце“, који су довођени из Старе Градишке у Јасеновац, као и да је „њихово убијање

12 *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 47–48; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 155–157; *Јасеновачки логор. Искази затоčenика који су побегли из логора*, S. I. 1942, стр. 10–17 (у даљем тексту: *Јасеновачки логор. Искази...*); Е. Бергер, *н. д.*, стр. 52–54; А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 25, 172, 210–212, 219–220, 227–228, 232–233, 247–248, 283, 315–316, 373–374, књ. II, стр. 906–907, 1023; књ. III, стр. 116–119, 130; књ. IV, стр. 300–303; Н. Николић, *н. д.*, стр. 384–389; Д. Х. Чолаковић, *н. д.*, стр. 92–95; Nataša Mataušić, *Jasenovac 1941.–1945. Logor smrti i radni logor*, Jasenovac – Zagreb 2003 (у даљем тексту: Н. Матаушић, *н. д.*).

13 Д. Х. Чолаковић, *н. д.*, стр. 96; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 44–45.

и спаљивање вршено скоро сваку ноћ почевши од месеца фебруара, па непрекидно до конца маја 1942. године“. Најмањи број жртава, од 4.000 до 5.000, помиње Ото Брејер. Највећи број убијених наводе Славко Добрила и Лазар Јанков. Први тврди, према причи другог логораша, да је страдало више од 40.000 заточеника, а други да је у поменутом периоду (фебруар–мај), убијано 500 до 800 људи дневно и да због тога сва тела нису могли бити спаљена, па се тако долази до броја о 96.000 страдалника. Та сведочанства из друге руке и дата 1945. године, не могу бити прихваћена као потпуно веродостојна. Нешто другачије чињенице износи Руфолф Словенец, који наводи да су током 10 дана дневно спаљивана тела 200 до 300 жртава.¹⁴

Док је пећ гутала тела невиних жртава, почињени су злочини из најчистијег садистичког изживљавања. Према Бергеру, фра Мирослав Мајсторовић, Љубо Милош и Ивица Матковић у дворишту пред управном зградом одвојили су од три жене њихове малишане и буквално их набадали на бајонете. Пошто су на тај свиреп начин „крстили децу“, убили су и њихове мајке.¹⁵ Осим овога, постоји и сведочанство да је крајем фебруара 50 жена и деце одведено у Градину и тамо убијено.¹⁶

У другој половини марта Сава је пробила насип и поплавила простор на коме се налазио логор Јасеновац, и поред тога што су на одбрани од набујале реке поред логораша били ангажовани и мештани Јасеновца. Према сведочењу Драга Свјетличића поплава се десила 18. марта. На основу изјава сведока о том догађају, може се закључити да је због поплаве убијено између 50 и 500, па и више људи, највише старих и болесних, а тела неких су спаљена у пећи.¹⁷

Током марта су се десили следећи масовни злочини: 22. марта је за само два сата и 45 минута убијено укупно 57 људи (47 Срба сељака из околине Добоја и 10 старијих заточеника); око 23. марта убијено је 140 људи (око 90 из Карловца и око 50 Срба сељака из Босне); 25. марта су доведене 42 Српкиње из Старе Градишке у Јасеновац, 20 их је убијено исто вече; 28. марта је доведено, и вероватно убијено, 60 жена из Брчког. Највећи број жртава наводи Јакоб Финци. Према његовим речима

14 Е. Бергер, *н. д.*, стр. 54–56; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 61; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 47–48; *Јасеновачки логор. Искази...*, стр. 28–29; А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 209, 217, 316; књ. II, стр. 620, 905–906, 984–985; књ. III, стр. 501, 514.

15 Е. Бергер, *н. д.*, стр. 57–58; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 257.

16 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 316.

17 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 247, 317, 374–375; књ. IV, стр. 300; *Јасеновачки логор. Искази...*, стр. 20–21; Н. Николић, *н. д.*, стр. 137.

у првој половини марта, у периоду од десет дана, заклано је 3.000 логораша.¹⁸

У априлу 1942. године, због наводног убиства тројице усташа, а у ствари из страха да цело село не пребегне партизанима преко Саве у Босну, сви становници српског села Млака су спроведени у Јасеновац. Према сведочанствима преживелих доведено је око 1.000 људи, а од тог броја 800 жена и деце је отпремљено у Стару Градишку. Више од 100 мушкараца је том приликом у селу одмах убијено. Већина ухапшених је отпремљена на рад у Немачку, мада поједини сведоци сматрају да их је више од половине убијено. Једини податак који се може сматрати скоро потпуно релевантним јесте да је у мају убијено око 40 стараца и заточеника неспособних за рад.¹⁹

Током априла највећи број страдалих логораша је претходно доведен из Старе Градишке да би био убијен у Јасеновцу. Тела великог броја заточеника који су тада убијени спаљена су у крематоријуму, то јест у „Пичилијевој пећи“. Према причи браће Билановић, 9. априла је убијено и деветоро Јевреја а њихова тела спаљена. Владимир Лончар наглашава да је тако доведено око 500 Српкиња и Јеврејки са децом и да су сви убијени. Симо Ђурковић износи податак да су у пећи спаљена тела 180 Срба из Грачанице и Градчца и 60 до 70 Срба са Кордуна, који су као неспособни издвојени из групе од око 450 заточених који су потом углавном послати у Немачку. У случају злочина који наводи Срето Поповић, када је током априла убијено око 200 Срба, не можемо бити сигурни да ли су тела жртава завршила у пећи, па ћемо кад је реч о минималном броју сматрати да жртава и није било, а у вези са максималним наведеним бројем, узећемо да тај злочин нема везе са жртвама чија су тела спаљивана у „пећи“.²⁰

Увече 7. маја усташе су опколиле Јасеновац и Уштице и сутрадан одвеле све Србе из тих места. У току те операције у самом Јасеновцу убијени су отац и син Боројевић, а у Уштицама три старице. После неколико дана, жене и деца су спроведени у Стару Градишку. Они способни за рад махом су отпремљени у Немачку, док су старци и деца страдали. Похапшено је око 1.800 особа. Јаков Кабиљо каже да је око 1.000 православних мештана села Јасеновац отерано у логор у којем су и страдали.

18 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 226, 234–235, 247, 248; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 51

19 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 317, 352–353; књ. III, стр. 522–523, књ. IV, стр. 223–224.

20 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 317, 352; књ. III, стр. 162; књ. IV, стр. 203.

Последње сведочанство је донекле нејасно, јер се из њега не може закључити да ли је 1.000 становника Јасеновца страдало већ у мају 1942. године, или се мисли на то да су сви они умрли или убијени до априла 1945. године, то јест до краја рата. Стога се за минимални број жртава може узети само податак за грађане споменуте као убијене током операције опкољавања села и одвођења мештана.²¹

Половином маја доведено је око 500 Срба сељака из околине Војнића, Слуња и Вргин Моста. Упућени су у Земун, а одатле на рад у Немачку. У Јасеновцу је убијено око 40 особа за које су усташе процениле да су неспособне за рад.²²

Почетком јуна је доведена и убијена група од око 25 заточеника из Бјеловара. У току истог месеца је убијено између 80 и 300 „трогодишњака“. У то време тако су називани грађани Независне Државе Хрватске које су усташке власти осудиле на боравак у логору у периоду од три године. Већином су то били „нелојални“ Хрвати и муслимани, јер су углавном само они и добијали такве „пресуде“. Према неким другим изворима то се десило 5. августа. После тог злочина, „трогодишњаци“ су убијани одмах по приспећу у логор, осим у ретким случајевима када би били привремено поштеђени стручњаци из појединих области, који су били преко потребни у логорском радионицама.²³

Између 15. јуна и 5. јула је, по наређењу Лубурића, спроведена коначна ликвидација логора у Ђакову. Између 2.000 и 3.300 Јеврејки скупа с децом доведено је у Јасеновац и ликвидирано у Градини.²⁴

Првог јула у Јасеновац долази Никола Николић у групи од 40 Хрвата. Истог дана је почињена „примерна егзекуција“ над шесторо логораша. Од Николића потиче и податак да је 19. јула по наређењу Љубе Милоша убијено 30 комуниста.²⁵

У јулу је стрељано око 220 Јевреја због тзв. златне афере. Тада је, наиме, откривено да је група јеврејских логораша и логорника (логорницима су, у овом случају, називани они логораша које су усташе постављале на дужности одржавања реда), у сарадњи са одређеним бро-

21 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 303; књ. II, стр. 575; књ. IV, стр. 224, *Сећања Јевреја...*, стр. 91–92.

22 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 353.

23 *Концентрациони логори...*, стр. 44–46; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 51–52; *Јасеновачки логор. Искази...*, стр. 46–47.

24 М. Першен, *н. д.*, стр. 285–286; Н. Матаушић, *н. д.*, стр. 71–72; М. Iveković, *Нерокорена земља*, Zagreb 1945, стр. 16–17; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 61; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 67.

25 Н. Николић, *н. д.*, стр. 13, 225–229, 285–289.

јем усташа, крапа злато које су проналазили зашивено у одећи убијених Рома.²⁶

Злочини над Ромима

По наређењу Врховног оружничког заповедништва Независне Државне Хрватске од 20. маја 1942. године почело је хапшење и упућивање Рома у логор Јасеновац. Они су довођени из свих крајева Независне Државе Хрватске и смештани у посебно ограђени простор под ведрим небом у североисточном делу логора. Тај део логора је познат под називом логор III Ц, јер су први логораша били Роми, односно Цигани, како су тада називани. За те логораше испрва није уопште вођена било каква евиденција. Они који су били одређени за ликвидирање у логору III Ц су проводили само неколико дана, док су здравствено способнији исцрпљивани радом на насипу.

Доведени Роми су ликвидирани у Уштици, а касније на Градини. Прво су одвајани и убијани мушкарци, а касније и жене и деца. Интензивна ликвидација Рома је спровођена током јуна и јула, да би до краја августа били побијени скоро сви заточеници из њихових редова. Поштеђено их је врло мало и они су пребачени у простор Градине и Уштице, где су обављали послове гробара, али су принудно били и кољачи (тзв. група Д), да би на крају и они били убијени. Ликвидацију Рома предводио је Драгутин Пудић Парализа. Процене сведока о броју страдалих су прилично различите, од око 20.000 до 50.000, па све до 100.000 људи.²⁷ Највећи поменути број постоји само у једном исказу и иако је дат 1942. године, он је, по свој прилици, преувеличан из пропагандних разлога, па се стога и не може сматрати веродостојним. Најчешће се помиње да је убијено око 40.000 Рома.

Логор III Ц

После усташког „коначног решења циганског питања“ у логор

²⁶ Сећања Јевреја..., стр. 163–165; Н. Николић, *н. д.*, стр. 269–272; А. Милетић, *н. д.*, књ. II, стр. 1029.

²⁷ А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 290–291, 488–489; књ. II, стр. 907–908; књ. III, стр. 226, 514, 530, 580–581; књ. IV, стр. 286–288; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 48–49; *Сећања Јевреја...*, стр. 170, 322–323; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 139–142; Е. Бергер, *н. д.*, стр. 67; *Јасеновачки логор. Искази...*, стр. 33–36; *Koncentracioni logori. Dokumenti ustaškog terora*, (Crna Lokva Kordun), 1944. (repr. Jasenovac, s.a.), str. 6, 49 (у даљем тексту: *Концентрациони логори...*); Н. Николић, *н. д.*, стр. 257–269.

III Ц допремани су Срби, Јевреји и Хрвати. У сведочењима не постоји тачна процена колико је људи из тог логора убијено, али постоје тврдње логораша да су често виђали групе мушкараца и жена који су одвођени преко Саве, како би у Градини били ликвидирани. Издвајају се злочини над групама које су бројале између 500 и 800 људи, а догодили су се 17. и 29. августа и 18. октобра. Душан Личина тврди да је сваки дан убијано 10–15 особа, а у том логору било је просечно око 800 заточеника. Јосип Риболи каже да је 29. августа убијено 500 заточеника. Према неким другим сведочењима, тог дана на делу је било „такмичење“ групе усташа у клању и тада је, наводе сведоци, страдало 2.000 до 3.000 људи.

Симо Котур и још тројица логораша успели су да побегну са стратишта у Градини. Они су били у групи од 450 људи из логора III Ц која је 19. септембра пребачена преко Саве, а њихова ликвидација отрованом храном и клањем је спроведена 21. септембра.

Од краја новембра почиње коначна ликвидација логора III Ц изгладњивањем преосталих између 140 и 160 логораша. Пре тога је око 60 заточеника, већином католика и муслимана, пребачено у централни логор. После 17 дана гладовања због бекства шесторице логораша (двојица су ухваћена и убијена, док су четворица успела да побегну), Ивица Матковић наређује да између 35 и 40 људи буде затворено у једну напуштenu кућу у Градини. Тамо је претходно већ био допремљен изван број логораша из централног логора, тако да је у децембру умрло преосталих 150 заточеника. До максималног броја људи страдалих у коначној ликвидацији, дошли смо тако што смо узели податак да је пре пресељења у Градину у логору III Ц умрло 125 људи, а до броја од 115 људи дошли смо тако што смо од наведених последњих 150 заточеника одузели новопридошлих 35. Сабирањем та два броја добија се максималан број од 240 људи.

У препису извештаја непознатог логораша Старе Градишке из септембра 1944, упућеном Централном комитету Комунистичке партије Хрватске, налазимо податак да је приликом ликвидације логора III Ц у једну бараку затворено око 900 заточеника који су ту остављени да умру од глади. Према том извештају у року од пет месеци убијено је 30.000 заточеника, мада се не помиње изричито када и где, али би се из контекста могло закључити да је реч о III Ц. Осим тога, постоји податак од Душана Личине да је сваки дан убијано 10–15 људи и да је у логору било просечно око 800 људи. Због непоузданости, оваква сведочења у овом раду нисмо узимали у обзир.²⁸

28 А. Милетић, *н. д.*, књ. II, стр. 770, 908–910; књ. III, стр. 508–510, 581–582; књ.

После смрти последњег логораша, издато је наређење да се простор на коме је био логор III Ц, преоре и да му се затре сваки траг.

*

Да би што лакше спровели ликвидацију заточеника довођених у Јасеновац, усташама је било у интересу да здравствено стање „будућих“ жртва буде што горе. Један од начина да то буде постигнуто био је да се приликом транспорта, нарочито возом, у један вагон угура што више људи и да им се током пута не дају ни храна ни вода. Један такав „влак ужаса“ је 28. августа приспео у Јасеновац из Земуна у пратњи Немаца. Према непосредном сведочанству Николића, то је била огромна композиција од око 80 вагона са више од 5.000 људи у њој. По приспећу на колосек у Јасеновцу већ је око 60% „путника“ умрло од жеђи и исцрпљености. У возу су били већином Срби из Босне, заробљени после офанзиве на Козари, који су путовали између пет и седам дана. Преживели су одведени у Градину и ликвидирани. О таквом злочину извештава и Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, с том разликом да се не наводи тачан датум, али се прецизира да је композиција имала 56 вагона.²⁹

Почетком августа је наређено пресељење 700 логораша (200 Јевреја и 500 Срба) из Старе Градишке у Јасеновац. Исте ноћи по доласку (била је недеља), ликвидирана је половина приспелих (дакле 350, углавном старијих и слабијих). Никола Николић од многобројних злочина који су се дешавали током августа, издваја ликвидацију 11 бањалучких банкара, као и масакр над још једном групом муслимана из Босне. Према његовом сведочењу током 1942. године страдало је 90 муслимана само из Сарајева, већином интелектуалаца и антифашиста.³⁰

Крајем лета је, поред одраслих логораша, у Јасеновцу био и велики број деце која су се некако, ма како то данас чудно изгледало, уз помоћ логораша, успела сакрити и избећи судбину својих родитеља. То није промакло Лубурићу који је наредио да се претражи цео логор, па је тако откривено око 400 деце, узраста између четири и 16 година. У почетку су ту децу одгајали у усташком духу, у некој врсти школа са све

IV, стр. 272–279; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 49, 52–54; Н. Николић, *н. д.*, стр. 275–282; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 49; Ђ. Милиша, *н. д.*, стр. 89–94, 150; *Концентрациони логори...*, *н. д.*, стр. 98–99; Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1990, str. 190–192.

29 Н. Николић, *н. д.*, стр. 119, 207–215; А. Милетић, *н. д.*, књ. III, стр. 514–515; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 50.

30 *Сећања Јевреја...*, стр. 100–101; Н. Николић, *н. д.*, стр. 244–251.

учитељима, али како „нису били задовољни резултатима“, а и због тога што су скоро сва деца била српска или јеврејска, усташе су одлучиле да их ликвидирају. Одводили су их у групама од по 60–80 на Градину где су заклани и закопани. Јосип Риболи тврди да је усташа Капетановић ликвидирао 120 деце у Јасеновцу.³¹

У ноћи од 6. на 7. септембар, спроведене је још једна ликвидација свих затечених у логорској болници. Као што је раније речено, пун капацитет болнице био је 120 пацијената, па се тако може претпоставити да је то и најмањи број страдалих.³²

Одмах после те последње ликвидације болесних логораша, почињен је један од најмасовнијих злочина у једном дану. Доведен је велики број Срба свих узраста и оба пола са Козаре, те су превезени преко Саве на Градину и тамо ликвидирани и покопани у јаме које су претходно ископане. Према проценама логораша који су ту колону кришом посматрали, реч је о око 2.000 људи, али су поједини, очито под утиском злочина, говорили и о 10.000 невино страдалих. У налазу Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина се тврди да је убијено око 7.000 људи са подручја Козаре, а не наводи се ни приближан датум. Ту наилазимо и на податак да је нешто пре поменутог злочина, такође на Градини побијено око 8.000 сељака из Славоније.³³

И током октобра су се низали масовни злочини. Усташе су 13. октобра, предвођене Љубом Милошем, опколиле српска села Црквени Бок, Ивањски Бок и Стремен, близу Јасеновца. Од око 2.500 становника тих села, око 1.000 је одведено у логор, око 50 одмах убијено, док је већина успела да побегне у околне шуме. Сва њихова покретна имовина је опљачкана. Сељани су у Јасеновцу провели само један дан, јер су на интервенцију немачких војних власти пуштени кућама и делимично обештећени. Истог дана када су сељаци из Црквеног Бока ослобођени, у Градини је тог 14. октобра убијено око 200 Хрвата. Нешто раније, према извештају од 23. октобра, сви православни становници села Кукуњевци су 11. октобра депортовани у Јасеновац. Приликом препада, у самом селу је убијено 15 мештана. Најзад, негде пред смену Мајсторовића са места заповедника логора крајем октобра 1942. године, са рада у Градини је побегло троје логораша. То ће послужити као разлог за стрељање 300 логораша.³⁴

31 *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 54–55; А. Милетић, *н. д.*, књ. IV, 281–282.

32 Н. Николић, *н. д.*, стр. 191–192.

33 Н. Николић, *н. д.*, стр. 198, 202, 205; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 54.

34 Н. Николић, *н. д.*, стр. 216–221; А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 500–503, 508–

Последњи масовни злочини у 1942. години (ако се не узима у обзир изгладњивање заточеника из логора III Ц у Градини, које је још трајало у децембру), десили су се у новембру. Немачки војни изасланик у НДХ Едмунд Глез Хорстенау (Edmund Glaise-Horstenau) после разговора са Антом Павелићем 17. новембра, помиње да је у Јасеновцу побијено 1.500 људи зато што је логор био „препун“. У року од три дана (17, 18. и 19. новембар), усташе су затвориле око 800 болесних и старих Јевреја, па их депортовали у Градину и ликвидирали.³⁵

Табела 2
Број жртава масовних злочина

злочин	датум	број жртава
Убиство групе Срба	1–3. јануар	150–461
Убиство групе Срба (Л. Орозовић)	2–4. јануар	0–200
Убиство логораша	6. јануар	50
Страдање групе официра	после 7. јануара	17–50
Убиство Срба из Градине и околних села	8–20. јануара	200
Убиство Срба из Креке	14. јануар	80
Убиство логораша	око 20. јануара	20
Убиство групе Срба из Славоније	око 20. јануара	200
Убиство болесних логораша	јануар–март	до 480
Убиство групе Срба из Сарајева	јануар	50
Број сахрањених Срба (В. Лончар)	јануар	80
Издвојени из наступа и убијену у Крапљу	јануар	280
Убиство Срба	јануар	10–12
Убиство у Градини	крај јануара–почетак фебруара	420–520

509; књ. II, стр. 1038–1039; књ. III, стр. 512; књ. IV, 141–144; Е. Бергер, *н. д.*, стр. 69.

35 А. Милетић, *н. д.*, књ. I, стр. 519–520; *Злочини у логору Јасеновац*, стр. 51; А. Милетић, *н. д.*, књ. II, стр. 910.

злочин	датум	број жртава
Убиство Срба из Глине (?) и Срема	1. фебруар	500–1.000
Изградња нових барака пред долазак комисије	почетак фебруара	200–500
Убиство болесника пред долазак комисије	4–5. фебруар	40–300
Убиство групе људи из Високог	7. фебруар	400
И. Матијевић убија логораше	фебруар	5
„Пичилијева пећ“	фебруар–мај	4.000–19.200 96000*
„Крштење деце“	фебруар	0–6
Убиство жена и деце у Градини	фебруар	50
Поплава	средина марта	50–500
Убиство Срба из Добоја и других	22. март	57
Убиство људи из Карловца и Босне	око 23. марта	140
Убиство Српкиња доведених из Ст. Градишке	25. март	20
Убиство жена из Брчког	28. март	60
Убиство логораша (Ј. Финци)	прва половина марта	3.000
Убиство Срба из Млаке	април–мај	140
Убиство Срба	април	0–200
Убиство Рома	мај–август	20.000–50.000 100.000*
Убиство Срба из Јасеновца и Уштица	мај	5–1.000
Убиство Срба из Војнића	половина маја	40
Убиство људи из Бјеловара	половина јуна	25
Убиство „трогодишњака“	јун или 5. август	80–300
Убиство жена и деце из логора Ђаково	15. јун–5. јул	2.000–3.300
Убиство Хрвата	1. јул	6
Љубо Милош убија комунисте	19. јул	30
„Златна афера“	јул	220

злочин	датум	број жртава
Логор III Ц	17. август	500–800
Логор III Ц	29. август	500–3.000
Логор III Ц	20–21. септембар	450
Логор III Ц	18 октобра	500–800
Логор III Ц – ликвидација	крај новембра– децембар	140–240
Логор III Ц (писмо ЦК КП Хрватске)	у периоду пет месеци	30.000*
„Влак ужаса“	28. август	5000
Убиство деце у логору	крај лета– почетак јесени	120–400
Убиство Срба и Јевреја	почетак августа	350
Убиство бањалучких банкара	август	11
Убиство сељака из Славоније	крај августа– почетак септембра	8.000
Убиство болесних логораша	6/7. септембар	120
Убиство Срба са Козаре	7. септембар	2.000–7.000 10.000*
Убиство сељака из Црквеног Бока	13. октобар	50
Убиство Хрвата	14. октобар	200
Убиство сељака из Кукуњеваца	11/24. октобар	15
Убиство због бекства	октобар	300
Убиство логораша (Едмунд Глез фон Хорстенау)	17. новембар	1.500
Убиство Јевреја	17–19. новембар	800
Страдање муслимана из Сарајева	1942	90
укупно		53.751–112.308

Закључак

Да би дошли до бар приближног тачног сазнања о броју жртава геноцида у Независној Држави Хрватској, принуђени смо да користимо веома непоуздане изворе попут сећања, мемоара, исказа и сличне. Сматрамо да подаци које пружају такви извори морају бити свеобухватно

анализирани, и у овом раду смо први пут на тај начин дали резултате за логор Јасеновац у 1942. години.

Успоставили смо минималне и максималне бројеве понаособ за сваки утврђени масовни злочин.

У случају када нисмо били сигурни да ли су жртве страдале у одређеном злочину већ биле урачунате у неки други који се догодио у истом временском периоду (као нпр. у злочинима у вези са „Пичилијевом пећи“), тада смо као минималан број жртава навели 0 (нулу). То никако не значи да се тај злочин није догодио, већ да је врло могуће да може доћи до преклапања. Звездицом (*) означили смо крајње неверодостојне податке, али смо и њих навели мада их нисмо урачунали у укупан број жртава. На основу овог истраживања изведен је закључак да је према исказима преживелих логораша, на подручју концентрационог логора Јасеновац, без узимања у обзир жртава из логора Стара Градишка, у 1942. години страдало између 53.751 и 112.308 заточеника.

Резиме

У три мање целине изнели смо закључке истраживања о броју жртава у концентрационом логору Јасеновац (без логора Стара Градишка) 1942. године. Најпре смо утврдили колики је био просечан број заточеника који су боравили у логору, као и број логораша допремљених током 1942. године. У централном логору комплекса концентрационог логора Јасеновац, то јест Циглани, било је просечно око 3.000 особа, а када би се број заточеника попео на 5.000 спровођена је ликвидација тзв. „вишка“ логораша. У логору IV Кожари, током 1942. године није било масовних злочина и број заточеника се кретао између 100 и 170, просечно око 150. Током 1942. године, на основу доступних докумената може се утврдити да је укупно допремљено између 7.913 и 7.953 људи, док је експлицитно само за Јасеновац наведено да их је било између 6.664 и 6.684, што представља само непознати део стварно новопридошлих логораша. У другом делу су дате процене убијених и умрлих логораша у одређеном временском периоду који је обухватао и 1942. годину и то на основу исказа преживелих сведока и изјава појединих усташких челника датих током судских процеса после 1945. године. У трећем и најважнијем делу изнети су подаци о масовним злочинима које су усташе починиле током 1942. године, са максималним и минималним бројем жртава до којих смо дошли анализом исказа сведока објављених у одабраној литератури. У закључку је дат минималан број од 53.751 и максималан од 112.308 број жртава масовних злочина, изведен на основу истраживања.

Објављена сведочења и документи

Egon Berger, *44 mjeseca u Jasenovcu*, Zagreb 1966.

Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946.

Jasenovački logor. Iskazi zatočenika koji su pobegli iz logora, S. 1.

1942. Reprint, Jasenovac 1980.

Koncentracioni logori. Dokumenti ustaškog terora, (Crna Lokva, Kordun) 1944 (repr. Jasenovac, s. a.).

Đorđe Miliša, *U mučilištu – paklu Jasenovac*, Zagreb 1945.

Nikola Nikolić, *Jasenovački logor*, Zagreb 1948.

Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1990.

Sećanja Jevreja na logor Jasenovac, Beograd 1985.

Драго Х. Чолаковић, *Јасеновац, 21 VIII 1941–31 III 1942*, Сарајево 1948.

Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*, I–II, Beograd 1986.

Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*, III, Beograd 1987.

Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945*, IV, Jagodina 2007.

Остала коришћена литература

Nataša Mataušić, *Jasenovac 1941–1945. Logor smrti i radni logor*, Jasenovac–Zagreb 2003.

Mladen Iveković, *Nepokorena zemlja*, Zagreb 1945.

Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945, Zagreb 1997.